

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, МЕТОДИКА

УДК 37.091.12.011.3-051:78]:784.071.2
DOI: 10.33989/2226-4051.2020.21.218101

Наталія Дем'янюк, м. Полтава
ORCID: 0000-0001-8292-6461

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ

У статті визначено основні професійні диригентсько-хорові компетентності вчителя музичного мистецтва, розкрито їх сутність і процес формування на індивідуальних практичних заняттях із хорового диригування; сформульовано програмні результати навчання; схарактеризовано основні види, принципи і методи роботи зі студентами різного рівня підготовки; особливості добору навчального репертуару.

***Ключові слова:** майбутній учитель музичного мистецтва; професійні компетентності (диригентсько-хорові, інструментально-виконавські, вокально-інтонаційні); навчальний репертуар.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування національної системи освіти, інтеграції в європейський освітній простір, реалізації основних настанов «Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті» значно актуалізуються проблеми підвищення ефективності навчально-виховного процесу, удосконалення професійної теоретичної та практичної підготовки майбутнього вчителя. В їх реалізації пріоритетні позиції надаються компетентнісному підходу, який відображено в нових освітньо-професійних програмах підготовки фахівців. Він має забезпечуватись не лише вдосконаленим науковим та навчально-методичним забезпеченням, розробкою й упровадженням інноваційних педагогічних технологій, а й спиратись на традиційні підходи і методи формування теоретико-методичних

знань і практичних музично-виконавських навичок студентів. Важливим складником професійної підготовки вчителя музичного мистецтва є формування його диригентсько-хорових компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти мистецької та музично-педагогічної освіти в Україні, академічні традиції музичної педагогіки, особливості професійної підготовки вчителя музичного мистецтва досліджувались у працях О. Лобач (здійснено ретроспективний аналіз діяльності кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка з підготовки педагогічних кадрів) (Лобач, 2014); О. Отич (висвітлено історичний досвід використання мистецтва у формуванні особистості, проаналізовано методологічні підходи до розвитку індивідуальності педагога його засобами) (Отич, 2008); Н. Сулаєвої (умотивовано необхідність конвергентного поєднання формальної педагогічної освіти з неформальною мистецькою освітою, висвітлено її потенціал у збагаченні професійної компетентності майбутніх учителів) (Сулаєва, 2013); Т. Танько (визначено етапи становлення і розвитку музично-педагогічної освіти в Україні, обґрунтовано систему музично-педагогічної підготовки вчителів, проаналізовано навчально-виховний процес вітчизняних педагогічних закладів у 1920 – 1980-ті роки) (Танько, 1998); Т. Благової (схарактеризовано основні тенденції розвитку змісту мистецьких дисциплін у навчальних закладах різних типів) (Благова, 2009); О. Рудницької (розкрито сучасні досягнення теорії та практики викладання дисциплін художньо-естетичного циклу, методологічні засади організації навчально-виховного процесу, культурологічні та психолого-педагогічні концепції розвитку особистості) (Рудницька, 2005) та інших науковців.

Особливу увагу слід звернути на теоретичні та практичні досягнення видатних диригентів, хормейстерів і педагогів, які виховували музичних виконавців і вчителів, серед них: К. Пігров («Керування хором») (К. Пігров, 1962); М. Колесса («Основи техніки диригування») (М. Колесса, 1981); С. Турчак, Л. Венедиктов, В. Іконник, П. Муравський, Е. Виноградова, А. Мархлевський («Практические основы работы в хоровом классе»)

(А. Мархлевський, 1986); Ю. Кулик, А. Авдієвський, Т. Смирнова («Диригент хору: індивідуальність, педагог, керівник») (Смирнова, 2003) тощо.

Мета статті – розкрити процес формування диригентсько-хорових компетентностей учителя музичного мистецтва на заняттях із хорового диригування; схарактеризувати основні види, принципи та методи роботи зі студентами різного рівня підготовки.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової та навчально-методичної музично-педагогічної літератури, вивчення педагогічного досвіду підготовки хорових диригентів і диригентської підготовки вчителів музичного мистецтва в закладах вищої освіти; систематизація та узагальнення досліджуваного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Хоровий спів завжди був і залишається одним із основних засобів музично-естетичного виховання молодого покоління. У процесі набуття хористами необхідних умінь і навичок роль диригента важко переоцінити. Саме від нього залежать здійснення поступового вокально-хорового навчання і музично-естетичного виховання учасників хорового колективу, забезпечення його успішної творчої діяльності та сходження до вершин виконавської майстерності. Вирішенню цих завдань сприятимуть професійні диригентсько-хорові компетентності, які формуються в процесі вивчення навчальної дисципліни «Хорове диригування». Його мета – формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до здійснення вокально-хорової діяльності в умовах закладів освіти та культури.

Серед фахових компетентностей, які мають сформуватись на практичних заняттях із хорового диригування: здатність виявляти музикальність, виконавські (диригентсько-хорові, інструментальні, вокальні), артистичні вміння; здатність відчувати і демонструвати емоційну чутливість, рефлексію, ціннісне ставлення до музичних творів; активно сприймати, запам'ятовувати, відтворювати та інтерпретувати зміст творів мистецтва; здатність вільно користуватись і розкривати сутність історико-музикознавчих, психолого-педагогічних, музично-теоретичних і методичних

понять; здатність до перенесення системи фахових знань у площину навчального предмета «Музичне мистецтво», структурування навчального матеріалу, проєктування та організації власної музично-педагогічної діяльності.

Програмними результатами навчання з курсу «Хорове диригування» є: володіння теоретичними основами диригентсько-хорової техніки та художньої інтерпретації музичних творів; здійснення музично-теоретичного та вокально-хорового аналізу музичних творів; уміння самостійно працювати над хоровим твором, якісно інтонувати партії та виконувати хорову партитуру на фортепіано; розуміння специфіки й оволодіння прийомами відтворення хорових творів різних епох, художніх напрямів, стилів, жанрів; знання особливостей хормейстерської діяльності з дитячими колективами, принципів добору високохудожнього музичного репертуару; художньо-естетична оцінка музичних творів і їх емоційне переживання; використання професійних знань і вмінь для вирішення практичних завдань у культурно-просвітницькій і музично-педагогічній діяльності.

Для досягнення зазначених результатів основною формою навчальної роботи має бути традиційне індивідуальне практичне заняття. Найбільш ефективним є проведення двох занять на тиждень із кожним студентом за індивідуальною робочою програмою. Індивідуальні практичні заняття повинні включатися в чинні навчальні плани на зразок лекційних, практичних, лабораторних занять і самостійної роботи.

На індивідуальному практичному занятті з хорового диригування застосовуються різні види роботи: перевірка виконання завдань самостійної роботи студента; музично-теоретичний і вокально-хоровий аналіз хорових творів; гра на фортепіано хорових партитур, інтонування хорових партій відповідно до характеру творів; виконання під власний супровід пісень шкільного репертуару; диригування творів навчального репертуару; засвоєння елементів диригентсько-хорової техніки, оволодіння засобами художньо-образної виразності; виконання спеціальних вправ тощо. Співвідношення цих видів може змінюватися залежно від конкретної мети кожного заняття. Характер занять, рівень складності індивідуальних навчальних

програм, специфіка методичних прийомів і підходів визначаються наявністю та якістю попередньої музичної підготовки студентів. Цим зумовлюється необхідність застосування диференційованого підходу в процесі навчання диригування, добір індивідуально для кожного студента різноманітних за характером і рівнем складності хорових і пісенних творів. Здійснювати роботу над навчальним диригентсько-хоровим репертуаром необхідно послідовно і систематично.

Ураховуючи те, що більшість студентів не мають попередньої диригентсько-хорової підготовки, вивчення дисципліни розпочинається з підготовки диригентського апарату до роботи. На початковому етапі навчання викладач має приділяти увагу формуванню правильної диригентської постави (положення ніг, корпусу, рук, голови), грамотній організації та постановці диригентського апарату студента, розвитку м'язової свободи всіх його частин, тренуванню рухливості та пластичності кисті, засвоєнню основних принципів і механізмів диригентських рухів-жестів (розкнутості, точності, ритмічності, чіткості тощо). Ці завдання вирішуються за умов тісної взаємодії викладача і студента, застосування візуальних, вербальних і тактильних методів навчання, постійного контролю викладача, адже постановка диригентського апарату має вирішальне значення для успішної диригентсько-хорової діяльності майбутнього фахівця.

Кожен здобувач вищої освіти зі спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) впродовж навчання має засвоїти основні метричні схеми тактування – тридольну, чотиридольну, дводольну. Їх вивчення слід розпочинати з ознайомлення з їх складниками – тактовими долями та їх структурними елементами (ауфтактом, долевим рухом, точкою, відображенням). Від того, наскільки глибоко студент зрозуміє їх значення та прийоми їх виконання, залежатиме успіх подальшого опанування диригентсько-хорової техніки. Надзвичайно важливим є освоєння «диригентської точки» в жесті (моменту початку і закінчення долі такту), прийомів вступу (ауфтакту) і закінчення (зняття звука) відповідно до характеру і художніх особливостей хорових творів навчального репертуару.

Засвоєння метричних схем відбувається на музичному матеріалі в контексті художнього образу. Він добирається з урахуванням педагогічних завдань і рівня підготовки студента. Спочатку рекомендується використовувати народні пісні спокійного характеру в повільних і помірних темпах, середній динаміці з нескладними диригентськими завданнями, твори, музика яких дасть можливість диригентові-початківцю засвоїти чіткий, ясний і наповнений жест, закріпити його уявлення про ту чи іншу схему та відчуття її в руках (обробки українських народних пісень М. Леонтовича «Пішов милий» і «Закувала зозуленька», П. Батюка «В кінці греблі шумлять верби», Ф. Колесси «Наша хата», К. Стеценка на сл. Т. Шевченка «Заповіт», Я. Степового «А вже вечір, вечір»).

Поступово диригентські завдання ускладнюються. За програмними вимогами студент має оволодіти навичками розмежування функцій правої та лівої рук (самостійна роль лівої руки в показі нюансів, вступів різних голосів, витриманих звуків та ін.); показу вступів після основної метричної долі такту (дроблений вступ); оволодіння навичками диригування штрихів (*legato, non legato, staccato, marcato* тощо); відображення широкої палітри темпів (помірного, швидкого, повільного), зміни темпу (*piu mosso, meno mosso, accelerando, ritenuto, stringendo, allargando*) і динамічних відтінків (*crescendo, diminuendo, subito forte, subito piano, pianissimo, fortissimo*); виконання синкоп, фермат, різноманітних ритмічних формул; подрібнення метричних долей; відображення акцентів, логічних наголосів, виразного фразування тощо. Важливим моментом є розвиток координації рухів рук, що дозволяє, наприклад, диригувати однією рукою й одночасно іншою грати партитуру, показати вступ і зняття на будь-яку долю такту, динамічний розвиток, дихання тощо. Володіючи основами диригентсько-хорової техніки, майбутній учитель музичного мистецтва зможе моделювати музичний образ твору і впроваджувати його в те чи інше конкретне звучання, творчо інтерпретувати задум композитора у виконанні хорового твору.

На другому і третьому роках навчання засвоюються прийоми диригування складних п'ятидольних, шестидольних,

семидольних і перемінних розмірів (А. Рубінштейн «Ноченька», В. Верменич на сл. О. Новицького «Як чудово запахли троянди барвисті», українська народна пісня в обробці М. Леонтовича «Пряля», Б. Снетков на сл. Л. Кондрашенка «Море спит», А. Вахнянин на сл. Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати»).

У процесі формування професійних диригентсько-хорових компетентностей майбутнього вчителя вирішальну роль відіграє правильний вибір навчального репертуару й укладання індивідуальних робочих програм відповідно до кількості годин. Ураховуючи особисті творчі здібності та різну попередню музичну підготовку студентів, він обирається суто індивідуально та може успішно опрацьовуватись лише в умовах індивідуальних практичних занять. Від семестру до семестру репертуар поступово ускладнюється, забезпечуючи послідовність і наступність навчання. Навчальний репертуар із курсу «Хорове диригування» включає багато різноманітних за рівнем складності, змістом, характером, фактурою, засобами художньої виразності творів. Серед них твори а cappella та з інструментальним супроводом, хорові мініатюри та твори крупної форми: обробки українських народних пісень (Ф. Колесси «Стоїть явір», К. Домінчена «Марина», М. Леонтовича «Щедрик» і «Козака несуть», К. Стеценка «Чуєш, брате мій»); зразки вітчизняної та світової хорової класики (М. Лисенко на сл. І. Франка «Вічний революціонер», К. Стеценка на сл. Лесі Українки «То була тихая ніч», Б. Лятошинський на сл. О. Пушкіна «По небу крадеться луна», К. Данькевич «Чорний крук», хор із опери «Богдан Хмельницький», Дж. Перголезі «Stabat mater dolorosa», Й. С. Бах, перекл. А. Машистова «Сердце, молчи», Дж. Верді «Кто там с победой к славе», хор із опери «Аїда», Р. Шуман «Цыгане», П. Чайковський на сл. М. Лермонтова «Ночевала тучка золотая», М. Речкунов на сл. А. Фета «Осень», В. Калінніков на сл. Є. Баратинського «Зима», В. Шебалін на сл. М. Лермонтова «Утёс»); твори сучасних композиторів (М. Парцхаладзе на сл. А. Максая «Яблонька», О. Флярковський на сл. В. Татаринова «Осинка-грустинка», Т. Карганов на сл. А. Ісаакяна «Видит лань в воде», Т. Попатенко на сл. Є. Авдієнко «Падает снег», В. Сарієв

на сл. І. Северяніна «Акварель», А. Литвинов на сл. Т. Шевченка «Ой чого ти почорніло», В. Теличко на сл. М. Меденцій «Нічка»).

Окрім формування диригентсько-хорових технічних і художньо-виконавських умінь і навичок, на занятті мають розвиватись індивідуальні музичні та творчі здібності студента: мелодичний і гармонічний слух, відчуття ритму, пам'ять, музичне сприйняття, поліфонічне мислення, уміння одночасно слухати горизонтальне й вертикальне звучання голосів, вокальні та інструментально-виконавські навички тощо.

Із початку вивчення курсу необхідно виховувати в студентів розуміння значення інструментального виконання хорової партитури на фортепіано, адже саме з нього розпочинається робота над хоровим твором у хорі. Інструментальне виконання партитури має бути зразковим і повною мірою передавати загальне звучання хору, характерні нюанси всієї музично-виразної палітри твору (характер звуковедення, особливості метро-ритмічної структури, фактури, гармонії, голосоведення, темпу, динаміки, фразування, розкриття художньо-образної сфери тощо). Це потребує наявності в студентів певних виконавсько-інструментальних умінь і навичок, зокрема на достатньому рівні володіння фортепіано, різними прийомами звуковидобування, звуковедення, нюансування, педалізації, фразування тощо. Коли інструментально-виконавські компетентності слабо розвинені або відсутні, студент має працювати над їх удосконаленням або формуванням. Такі ситуації деякою мірою ускладнюють процес оволодіння диригентсько-хоровою технікою. Оптимальним для результативної роботи в класі диригування є вивчення студентом хорової партитури напам'ять.

Важливим завданням викладача є формування в студентів вокально-інтонаційної компетентності – умінь і навичок чистого, виразного інтонування хорових партій творів. Воно має бути досконалим, адже є взірцем для співаків (уявних у класі диригування) хорових партій. Від чистоти інтонування мелодичних ліній хоровими партіями залежить стрій і ансамбль усього хору. Робота над чистотою інтонування партій потребує певних зусиль і часу, має проводитись систематично, під контролем викладача особливо тоді, коли в студента порушена координація слуху і голосу. Партії хорових творів навчального

репертуару співаються спочатку по нотах, а після усунення недоліків – напам'ять.

Отже, з перших занять студенти мають засвоїти алгоритм дій диригента, який передбачає таку послідовність у роботі над твором: аналіз, вивчення хорової партитури на фортепіано, інтонування хорових партій, диригування (за можливості розучування твору з хором, концертний виступ). Необхідною умовою для роботи над технікою диригування є знання хорових партитур напам'ять.

Для розвитку професійних диригентсько-хорових компетенцій студентів корисним є читання хорових партитур (програвання їх на фортепіано і спів партій), яке сприяє засвоєнню різних стилів і особливостей хорового письма, розширює музичний кругозір, розвиває слухову сферу, вміння осмислювати й уявляти внутрішнім слухом звучання твору, всебічно його аналізувати. Вміння читати хорову партитуру допомагає почути звучання кожної хорової партії, співати будь-який із її голосів. Тому на індивідуальному практичному занятті з хорового диригування слід приділяти увагу цьому виду роботи.

З урахуванням специфіки майбутньої музично-педагогічної діяльності студентів у різних закладах освіти і культури доцільним є включення до навчальних робочих програм творів дитячого музично-пісенного репертуару різного рівня складності – обробок українських народних пісень (Ю. Щуровського «Ой ходила дівчина бережком» і «Ой за гаєм, гаєм», Л. Ревуцького «Галя по садочку ходила», Ж. Колодуб «Вийди, вийди, сонечко», Ю. Соколовського «Подольночка»); зразків хорової класики (В. А. Моцарт «Спи, моя радість, усни», Р. Глієр «Травка зеленеє», М. Парцхаладзе «Яблонька»); пісень для дітей композиторів минулого і сучасності (Ю. Шевченко на сл. К. Пасічної «Колискова», В. Верменич на сл. М. Сингаївського «Вишиванка», М. Ведмедеря на сл. Г. Кох «Немає України без калини», Т. Попатенко на сл. М. Івенсен «Шпачок прощається», І. Кириліна на сл. К. Пасічної «В лісі є зелена хата», А. Мігай на сл. С. Рудакевич «Весела пісенька»).

До основних видів роботи над дитячим пісенним репертуаром на заняттях із хорового диригування належать: інтонування мелодії (або партій), інструментальне виконання акомпанементу, спів пісні під власний супровід, диригування,

підготовка вступної бесіди. За умов визначення недостатньої кількості годин на дисципліну «Хорове диригування» в навчальному плані робота над дитячим музично-пісенним репертуаром здійснюється студентами самостійно.

Висновки. У процесі вивчення курсу «Хорове диригування» в майбутнього вчителя музичного мистецтва формуються певні професійні диригентсько-хорові компетентності: уміння аналізувати хоровий твір, реалізовувати задум композитора засобами диригентської техніки та інструментального виконання, якісно інтонувати голоси хорових партитур, співати пісні дитячого репертуару під власний супровід на музичному інструменті, володіти собою, викликати в себе творче робоче самопочуття, створювати позитивну емоційно-психологічну атмосферу, утримувати увагу аудиторії засобами диригентської техніки тощо. Зазначені технічні та художньо-виконавські диригентсько-хорові вміння й навички успішно розвиваються лише в умовах індивідуальних практичних занять.

Список використаної літератури

- Благова, Т. О. (2009). *Розвиток шкільної і професійної мистецької освіти на Полтавщині (друга половина XIX– початок XX ст.)*. Полтава: Оріяна.
- Колесса, М. (1973). *Основи техніки диригування*. Київ: Муз. Україна.
- Лобач, О. О. (2014). *Кафедра музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: ретроспективний аналіз*. Полтава: АСМІ.
- Мархлевський, А. (1986). *Практичні основи роботи в хоровому класі*. Київ: Муз. Україна.
- Отич, О. М. (2008). *Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти*. Чернівці: Зелена Буковина.
- Пігров, К. (1976). *Керування хором*. Київ: Муз. Україна.
- Рудницька, О. П. (2005). *Педагогіка: загальна та мистецька*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Смирнова, Т. А. (2003). *Диригент хору: індивідуальність, педагог, керівник*. Харків: Нове слово.
- Сулаєва, Н. В. (2013). *Підготовка вчителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Танько, Т. П. (1998). *Музично-педагогічна освіта в Україні*. Харків: Основа.

Natalija Dem'yanko

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF A MUSIC ART TEACHER IN CHORAL CONDUCTING CLASSES

The key professional conductor-choral competences of a teacher of music art are defined in the article: the ability to show musicality, performing (conductor-choral, instrumental, vocal), artistic skills; ability to feel and demonstrate emotional sensitivity, reflection, value attitude to musical works; actively perceive, memorize, reproduce and interpret the content of works of art; ability to freely use and reveal the

essence of historical, musicological, psychological-pedagogical, musical-theoretical and methodological concepts; ability to transfer the system of professional knowledge into the plane of the subject "Musical art", structuring of educational material, designing and organizing their music and pedagogical activity. Programmatic results of training are formulated. The expediency of conducting educational work on choral conducting in the form of individual practical training is substantiated. The process of formation of conductor-choral competences is revealed, the content, stages, and types of work with students of different level of preparation are characterized: verification of performance of tasks of independent work of the student; musical-theoretical and vocal-choral analysis of choral works; playing the piano of choral scores, the intonation of choral parts according to the nature of the works; performing songs of the school repertoire under your support; conducting works of educational repertoire; mastering the elements of conductor-choral technique, mastering the means of artistic expression; performing special exercises. The features of selection individually for each student of the educational repertoire of choral conducting are considered.

Keywords: *professional competences; conductor-choral; instrumental-performing; vocal-intonational; educational repertoire.*

References

- Blahova, T. O. (2009). *Rozvytok shkilnoi i profesiinoi mystetskoï osvity na Poltavshchyni (druha polovyna XX– pochatok XXI st.) [School and professional development art education in Poltava region (second half of the XIX – beginning of the XX century)]*. Poltava: Oriiana [in Ukrainian].
- Kolessa, M. (1973). *Osnovy tekhniky dyryhuvannia [Fundamentals of conducting technique]*. Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
- Lobach, O. O. (2014). *Kafedra muzyky Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka: retrospektyvnyi analiz [Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University: retrospective analysis]*. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Markhlevskiy, A. (1986). *Praktychni osnovy roboty v khorovomu klasi [Practical basics of work in the choir class]*. Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
- Otych, O. M. (2008). *Mystetstvo u rozvytku individualnosti pedahoha: istorychnyi i metodolohichni aspekty [Art in the development of the teacher's personality: historical and methodological aspects]*. Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
- Pihrov, K. (1976). *Keruvannia khorom [Choir management]*. Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
- Rudnytska, O. P. (2005). *Pedahohika: zahalna ta mystetska [Pedagogy: general and artistic]*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
- Smyrnova, T. A. (2003). *Dyryhent khoru: individualnist, pedahoh, kerivnyk: naukovo-metodychni materialy [Choir conductor: individuality, teacher, leader]*. Kharkiv: Nove slovo [in Ukrainian].
- Sulaieva, N. V. (2013). *Pidhotovka vchytelia v pedahohichnomu prostori neformalnoi mystetskoï osvity [Teacher training in the pedagogical space of non-formal art education]*. Poltava: PNPV imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Tanko, T. P. (1998). *Muzychno-pedahohichna osvita v Ukraini [Music and pedagogical education in Ukraine]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

Одержано 28.02.2020 р.